

Anàlisi de les parèmies en l'assaig contemporani. *Josep Pla i Joan Fuster*

Maria CONCA
Universitat de València
maria.conca@uv.es

Résumé : On se propose ici d'analyser les parèmies dans les essais de Josep Pla i Joan Fuster, *El quadern gris* et *Diccionari per a ociosos*. Il s'agit de trouver le rapport entre les parèmies et le style dans l'essai. On se demande si ces expressions familières aident à créer l'atmosphère idéale pour établir une certaine complicité culturelle et nationale entre l'auteur et le lecteur.

Mots-clés : Parémie, Essai, Josep Pla, Joan Fuster.

Introducció

L'assaig és un gènere que ocupa un lloc destacat en la literatura catalana contemporània. I això, gràcies al llegat de Josep Pla i Joan Fuster, que van saber crear una bona nòmina de lectors i d'escriptors afeccionats al gènere. En efecte, aquesta mena de literatura té característiques que la fan eficaç davant d'un lector curiós que s'interroga sobre el món, les persones, les paraules, les petites coses de cada dia..., i que troba respostes en un gènere que és el més dialògic de tots. L'assaig, si està ben construït, permet que s'estableixi una complicitat entre el jo de l'autor i el del lector, l'un i l'altre confronten les seves idees, mesuren la força dels arguments, reflexionen i allarguen o escurcen les diferències. L'autor, servint-se de l'aparença de realitat que li proporciona el «jo», configura un espai còmode per a les confidències, la deliberació, la refutació, l'anècdota... I ho fa emprant una llengua natural, pròxima a la de la conversa de cada dia, aparentment sense artificis, però cisellada al mil·límetre, dibuixada amb contorns precisos, acolorida amb les tonalitats pertinents. Per això, podem dir que en l'assaig hi ha dos ingredients fonamentals: idees i estil.

En aquest treball em proposo analitzar la relació entre les parèmies i l'estil en l'assaig. M'interessa esbrinar fins a quin punt aquestes expressions modulen la veu de l'assagista connotant-la de familiaritat i ajuden a crear el clima necessari per establir una certa complicitat *cultural — nacional—* entre autor i lector. Per a l'anàlisi, partiré de dos mestres de l'assaig: Josep Pla, *El quadern gris* i Joan Fuster, *Diccionari per a ociosos* i, només parcialment, *Consells, proverbis i insolències*. El fet que es tracti d'obres ben representatives del gènere i de dos escriptors que es coneixien i es llegien mútuament, em permetrà d'establir contrastos i afinitats entre ambdós.

En l'elaboració del corpus m'he servit del que en altres treballs ja he anomenat «mètode de les concordances fràsiques», que consisteix a localitzar i identificar cada parèmia (o altres unitats fràsiques)¹, indexar el nombre de recurrències dins de la pròpia obra, comprovar si és recollida als diccionaris o en altres textos, constatar si hi ha modificació creativa o no, analitzar el significat textual i els efectes estilístics.

¹ El concepte d'unitat fràsica (UF) des de la classificació que seguim (CORPAS, 1996) abraça tant les UF que són *no enunciats* (col·locacions i locucions) com les que són *enunciats* (fòrmules i parèmies). L'estructura de les UFs comprèn des d'un sintagma format per dues paraules, com a mínim, fins a una oració simple o composta.

La parèmia: característiques lingüístiques i discursives

En aquest apartat definiré el concepte de parèmia, veurem les característiques lingüístiques que la configuren i les funcions discursives que pot realitzar en ser inserida en el discurs. Això ens permetrà conèixer millor la unitat fràsica (UF) en què centrarem l'anàlisi, així com podrem establir paral·lelismes, si convé, amb altres unitats pròximes: les locucions verbals i les fórmules expressives. Però sobretot veurem la relació amb els anomenats *aforismes de creació*, justament una de les formes d'assaig emprada pels autors que estudiem.

Quan parlem de parèmia ens referim a una construcció oracional estable, que presenta els trets de repetició, fixació i institucionalització. Es caracteritza per configurar un enunciat anònim, que té autonomia textual, significat referencial, sovint metafòric, i intertextualització en el discurs. La parèmia una vegada inserida en el discurs funciona com un acte de parla il·locutiü i, en ocasions, s'introdueix per una fórmula d'inserció. Il·lustraré la definició amb el següent exemple:

- Es tracta de coses de la botiga, res, relacionades amb el dependent... — digué amb una naturalitat convincent.
- El que diu la senyora Doloret — digué amb això el senyor Roca — és exacte. Es tracta d'una qüestió de no res. Però ens hem d'entendre: és una qüestió de no res ara, en aquest moment. Després ja veurem. Hi ha un adagi ple de saviesa; és el que diu: *Qui fa un cove fa un cistell*. Crec que seria una imprudència no tenir-lo present.

[*El quadern gris*, 247]

La parèmia *Qui fa un cove fa un cistell* és una estructura oracional que trobem feta. Per dir-ho amb Coseriu (1964), pertany al discurs repetit, no cal elaborar-la en cada acte de parla. A més a més, gràcies a la repetició s'hi ha consolidat la fixació. Observem que la parèmia presenta fixació de l'ordre dels constituents (no es diu **qui un cistell fa, un cove fa*), fixació de les categories gramaticals (no diem **els qui facin uns coves, faran uns cistells*), fixació de l'inventari (no es diu **qui fa molts coves fa un munt de cistells*), fixació formal que no permet transformacions (no diem **la producció d'un cove, comporta la producció d'un cistell*). Està institucionalitzada perquè els membres de la comunitat lingüística la reconeixen com a tal, l'aprenen com un tot significatiu, igual que s'aprèn el lèxic, i forma part de l'ús, motivat moltes vegades pel context. L'autonomia textual li ve donada per l'estructura oracional, amb un significat referencial (algú que, si sap fer una cistella gran amb vímet o cànem, també sabrà fer-ne una de més petita, encara que sigui més elaborada). Per bé que aquest significat, gràcies al procés de metaforització, assoleix un alt grau d'abstracció i de generalització 'qui es capaç de fer una cosa, en pot fer una altra de semblant (major o menor)', fent-lo apte per a múltiples intertextualitzacions.

En el cas que ens ocupa, veiem que la intertextualització va precedida de la fórmula d'inserció²: «Hi ha un adagi ple de saviesa; és el que diu». Amb aquesta expressió, l'emissor (el senyor Roca) explicita la veritat de la parèmia, alhora que s'estableix una polifonia on se sumen la veu de la saviesa col·lectiva i la de l'emissor del proverbi. Observem com s'hi ha intensificat la valoració del mot *adagi*, de connotacions més

² La fórmula d'inserció és un enunciat subordinat, que conté generalment un verb de dicció («dir», «afirmar»...) o un verb de coneixement («saber», «llegir», «recordar»...) i que apareix a manera de falca sobreposada en el discurs, amb la funció de presentar, afirmar, emfasitzar o atribuir la veritat d'una unitat fràsica. Els patrons poden ser variats però predomina la construcció formada per [Com+V+SN]: *Com diu la gent*, [V+SN]: *Diu el refrany*, etc.

cultes que *refrany*, amb el sintagma valoratiu «ple de saviesa». Tot ben garbellat, la intenció comunicativa del senyor Roca, procurador dels Tribunals, és introduir de manera enigmàtica, mentre prenen cafè, la investigació que està fent sobre el dependent Fargues, de la botiga de papereria i objectes d'escriptori que tenen el senyor Colomines i la seva dona Dolorettes. Aquests han observat que el xicot els fa petites cises a la botiga i han encarregat al veí que esbrini la vida del noi. Quan el senyor Roca empra la parèmia per definir el comportament del dependent, està significant que pot haver començat robant poc, però que del poc passarà al molt. I continua reforçant el valor proverbial quan conclou: «Crec que seria una imprudència no tenir-lo present».

Una classificació completa de les parèmies ha d'abraçar tots aquells enunciats que participen de les característiques que hem descrit adés, encara que rebin noms diversos o siguin emprats amb una certa sinonímia. Així doncs, el terme inclou els proverbis, els adagis, els refranys, els apotegmes, les sentències, els aforismes, les màximes i, encara, llocs comuns o eslògans que s'han popularitzat al si de la comunitat lingüística.

La parèmia en l'assaig i l'assaig com a parèmia

En la construcció del text assagístic podem trobar parèmies intertextualitzades, com la que hem vist a l'exemple susdit, i UFs pròximes (fórmules i locucions). Però no sempre les veurem usades amb la mateixa proximitat ni en el mateix sentit. Per exemple, Pla a *El quadern gris* les incorpora generalment al seu jo discursiu o les atribueix al discurs d'altri amb les funcions que els són pròpies, mentre que Fuster, a *Diccionari per a ociosos* i *Consells, proverbis i insolències*, les intertextualitza com a pretext gairebé sempre per confirmar-les o subvertir-les. Algú podria pensar que és perquè Fuster buscava l'originalitat d'idees i d'expressió des d'una visió crítica sobre els paranys dels tòpics, mentre que Pla, més conservador, s'acostava a la vida quotidiana servint-se del llenguatge popular sense tantes prevencions. Res més lluny, cal observar que l'un i l'altre defensaven idees contràries a l'opció que acabo de plantejar. Pla diu a l'entrada del dia 6 de setembre de 1918:

Jo sospito que, en determinats països, el criteri dels joves té una sortida més fàcil que en altres, més anquilosats, cristal·litzats i d'una estructura més fibrosa. El nostre és un país d'aquests. El llenguatge popular està saturat de locucions de vell. *Així ho hem trobat, així ho deixarem, A cada bugada, perdem un llençol...*etc. Aquestes expressions tan reiterades, em treuen de polleguera.

[*El quadern gris*, 225-226]

En canvi, Joan Fuster declarava a propòsit del seu llibre *Judicis finals* (1960), incorporat a *Consells, proverbis i insolències* (1968):

La petita fantasia verbal de l'aforisme m'ha seduït sempre —per a més exactitud: ara i adés— enmig del treball adust de cada dia, i no he sabut resistir-m'hi. Al capdavant no és sinó un vici innocent, innocentíssim.

[*Consells, proverbis i insolències*, 8-9]

És clar que Pla manifesta una actitud hostil («em trauen de polleguera») cap a UFs que tenen un cert contingut immobilista, però també és ben cert que ell les usa, sense filar prim, sempre que la situació contextual li ho permet. Fuster, pel seu cantó, confessa haver-se deixat seduir des de petit per la frase sentenciosa, a causa d'un calendari «El Mensajero del Corazón de Jesús», que els seus pares rebien a casa. No recorda que deien aquelles càpsules de doctrina, però reconeix que «com més hi penso, més clar

veig que la meua reincident complaença en l'aforisme té aquesta causa remota i estúpida». I, tanmateix, en l'elaboració del seu estil, no té tendència a l'ús de la parèmia popular, a no ser per despullar-la de connotacions o modificar-la creativament.

Tot ben garbellat, ens porta a remarcar dos aspectes diferents de l'ús de les parèmies en l'assaig: l'un, la inserció en el discurs d'aquestes unitats fràsiques que pertanyen a la llengua i que contenen connotacions significatives i estilístiques diverses (són aquestes, les intertextualitzades per Josep Pla); l'altre, la possibilitat que té l'estructura parèmica d'esdevenir una forma d'assaig (açò és l'aforisme de què parlava Joan Fuster). Ben mirat, moltes de les parèmies que creiem populars, solen tenir un origen culte, a partir d'un apotegma o sentència de tal o tal filòsof o de llibres àrabs o jueus (la *Bíblia*, per exemple), que després s'han popularitzat i han esdevingut proverbis vulgars o refranys. Això concorda amb les observacions de Joan Fuster:

Tothom segrega «aforismes» de tant en tant, i possiblement sense voler. En la lectura de qualsevol escriptor, solem entropessar amb clàusules rodones, llampants, que si les traïem del seu context, podrien passar per màximes, sentències, apotegmes o moralitats de l'espècie més típica. Amb el corresponent dring «candorós» o «cínic».

[*Consells, proverbis i insolències*, 11]

Ben mirat, en l'assaig de Fuster i també en el de Pla hi ha aforismes de creació³ que ben bé podrien convertir-se en parèmies de la llengua:

SILENCI

Ben sovint, gairebé sempre, callar també és mentir.

SERVILISME

No hi ha cap servilisme que sigui desinteressat⁴.

PLAGI

El pitjor del plagi és que sigui o pugui ser una redundància sense valor.

[*Diccionari per a ociosos*, 182, 158, 143]

Com més separada i allunyada viu la gent, més s'estima. Com més contactes té, més es menysprea.

Entre la feminitat i la masculinitat hi ha sovint una diferència imperceptible — un cabell.

El que s'assembla menys a una determinada dona és la mateix dona en un altre moment.

[*El quadern gris*, 225, 229, 235]

Ara bé, cal reconèixer que el pas d'un aforisme de creació a una parèmia de la llengua no es fa de la nit al matí, sinó a través d'un llarg procés de repetició i de fixació, acompanyat de la pèrdua de l'autoria (l'anonimat, n'és un tret característic) i de l'estilització lingüística, si cal, per facilitar-ne la memorització i la inserció en el discurs. En la literatura actual oral i escrita, hi ha tendència a acompanyar les citacions

³ L'aforisme de creació, en l'actualitat, es pot considerar com una forma d'assaig. Conté moltes de les característiques que defineixen aquest gènere (brevetat, idees, voluntat d'estil, intertextualitat, polifonia). Hi ha molts autors contemporanis que n'han escrit, si no publicant-los explícitament —com ha fet Fuster—, intercalant-los çà i là de la seva obra. Això explica que s'hagin pogut fer reculls de cites de tal o tal autor i publicar-les en compendis.

⁴ Hi ha un aforisme de Pla que diu: «Ningú no serveix un altre perquè sí; però si creu que servint-lo se serveix a si mateix, llavors ho fa de gust» (*El quadern gris*, 327). És clar que s'hi tracta del mateix concepte: amplificat en Pla i estilitzat en Fuster. Curiosa, si més no, la circulació d'idees aforístiques.

d'autoritat amb el nom de l'autor, ja sigui perquè això dóna un toc de pedanteria, ja sigui perquè tenim por de ser acusats de plagi, cosa que impedeix que aquests aforismes de creació comencin a campar sols, de boca a orella, per tal d'iniciar el llarg camí de la fixació i de la institucionalització.

En aquest sentit, l'època Medieval i el Renaixement van ser moments propicis per a la fixació i divulgació de parèmies en les llengües vulgars, procedents de fonts cultes, però també de l'ús oral⁵. Les fonts passaven del llatí a les llengües vulgars adaptant-se al geni de cadascuna. Circulaven tirallongues de proverbis, en molts casos anònimes, només per la bondat que se'ls atribuïa. Els oradors, a les trones, els empraven per seduir el seu auditori. I la veu del poble els polia, els rimava, hi afegia metàfores de la vida quotidiana i els feia aptes per a ser recordats.

Així, en català, Ramon Llull va ser un gran codificador de proverbis sense citar-ne les fonts. Al seu llibre *Proverbis d'ensenyament* trobem el núm. 43: *Quan voldràs conèixer negú, coneix abans qui ets tu*, que procedeix de la famosa inscripció del temple de Delfos, atribuïda a diversos savis grecs i molt repetida pels llatins: *Nosce te ipsum*. Francesc Eiximenis va ser, al seu torn, com un notari que alçà acta de gran quantitat de parèmies sobretot de l'ús oral: *A fembra barbuda, de lluny se la saluda, Qui haja or en borsa que haja mel en boca, Tant va lo cànter a la font fins que trenca...* Anselm Turmeda és un altre autor important en la codificació i ús de proverbis procedents de diverses fonts, també de l'àrab, com ho il·lustra el següent proverbí que ja es troba en una traducció catalana de proverbis àrabs, del segle XIV: *Si tot ho vols, tot ho perdràs*. I tota aquesta vitalitat paremiològica es manifesta al segle XV en la prosa històrica i humanística, la poesia narrativa i satírica, el gènere epistolar i la novel·la i, amb els matisos que calgui, la riquesa paremiològica persisteix.

Les parèmies en *El quadern gris*, de Josep Pla

Malgrat les prevencions de Josep Pla contra «les locucions de vell», he de dir que el corpus fràsic de *El quadern gris* és abundant i variat. Potser l'autor no n'era del tot conscient, però el resultat és l'ús habitual de locucions, fórmules expressives, parèmies i aforismes de creació. Les insereix sempre que el context pragmàtic li ho demana, cosa que sovintaja gràcies a la polifonia textual de les seqüències narratives o les exigències expressives de les descriptives. Però aquesta no seria l'única raó. Si bé és mira, les UFs entraven —ni que fos de puntetes— dins de la concepció de Pla sobre l'estil de llengua amb què s'havia d'escriure.

Al llarg de tota l'obra, hi trobem molts passatges en què Josep Pla manifesta les seves opinions al voltant de l'estil. A tall d'exemple, en citarem alguns. A propòsit de l'expressió del jo íntim diu:

La meva idea, doncs, és que la intimitat és inexpressable per falta d'instruments d'expressió, que la seva projecció exterior és pràcticament informulable. Penseu només l'enorme força de deformació i de falsificació que té l'estil tradicional, l'ortografia i la sintaxi habitual, en tota temptativa de voler expressar el pensament d'aparença més senzilla, en la pretensió de descriure el més insignificant objecte.

[*El quadern gris*, 223]

En altres ocasions, deixa entreveure la seva postura per les crítiques que fa a l'estil d'altres autors. De Francesc Pujols, en lamenta «la frase llarga, interminable, sinuosa,

⁵ La relació entre sentències d'autor i proverbis vulgar la trobareu descrita i documentada a Maria CONCA, Josep GUIA (1996: 32-35).

carregada d'incisos». De Baroja, després de reconèixer que és un realista de sensibilitat aguda, en diu que «és un home d'adjectiu lleuger. De vegades judica, adjectiva lleugerament — els llança com els ases els pets». Però també es critica a si mateix en explicitar sense embuts les dificultats lingüístiques que hi troba: «Quan tracto de fixar sobre el paper alguna cosa que ha de ser per publicar, el que faig en surt instintivament pedant, obscur i pretensions». En conversa amb Joaquim Borralleras, aquest diu a Pla: «Escriviu d'una manera obscura, treballosa i eixarreïda, com la carn que es menja a Barcelona, a les famílies. Probablement sou un home que teniu algunes coses a dir i que no teniu encara dominada la manera de dir-les». Alexandre Planas comenta a Pla l'escrit sobre la vall de Sant Daniel, que aquest li havia enviat per a publicar al diari de Girona:

Té un defecte, és clar: és una mica massa carregat de literatura. Els adjectius són rebuscats, la frase és poc natural, la preocupació de l'originalitat és massa visible. Però què hi vols fer? És el defecte de l'edat. El millor estil és el de les cartes a la família, però sense l'excés d'abandó que solen tenir aquestes cartes.

[*El quadern gris*, 617]

És clar que Josep Pla va assolir l'estil natural, concís, amb l'adjectiu precís⁶ que tant l'obsessionava, però va fer més que això, perquè, en incorporar les unitats fràsiques de la llengua de cada dia al seu discurs —malgrat que «el treien de polleguera»—, el va dotar de la dosi de «familiaritat» que li calia per expressar el seu *jo* amb comoditat i crear el clima de conversa relaxada i còmplice amb el lector. Pla devia tenir ben present la màxima de Voltaire: *Les mots familiers sont les ressorts du style*.

A continuació, procediré a l'anàlisi de les parèmies que he localitzat i identificat a *El quadern gris* seguint la metodologia que he descrit més amunt. En primer lloc, col·locaré la parèmia i la presentaré en la forma canònica, tal com la documenten Sebastià Farnés o Alcover-Moll. Anirà numerada d'acord amb l'ordre en què apareix a *El quadern gris*. A continuació, hi haurà el fragment de text que conté la parèmia tal com l'ha intertextualitzada l'autor. Per últim, faré l'anàlisi contextualitzada de dita parèmia.

1. *Més val dolent conegut que bo per conèixer* (Farnés, D 1522)

Ara quan penso en la gent del país, prenent persona per persona, sospito que les idees dels meus amics faran poc camí. En aquest país, *hom prefereix el brut conegut que el net per conèixer*. Això és terra de desconfiats —de desconfiats ancestrals—, de recargolats, de persones convençudes que ací és pot fer tot a base d'adoptar l'aire de campaner quan passa a cobrar les cadires de l'església.

[*El quadern gris*, 87]

L'estructura emprada per Pla (*hom prefereix brut conegut que net per conèixer*) és una modificació creativa de la parèmia *Més val dolent conegut que bo per conèixer*, d'ús molt popular des del segle XIX a totes les terres catalanes. La modificació s'ha fet canviant els adjectius *dolent* per *brut* i *bo* per *net*, que mantenen entre ells la mateixa relació antonímica i el mateix paral·lelisme, però amb connotacions ben diferents. A més, la introducció *hom prefereix*, que substitueix l'inici de l'estructura parèmica *val més*, concreta l'atribució del contingut conservador de la parèmia. Ben mirat, el canvi

⁶ Vegeu Josep Maria CASTELLET (1997), sobretot el capítol dedicat al aspectes estilístics en l'obra de Josep Pla.

d'adjectius il·luminen la parèmia des de l'altra cara i destaquen els defectes que conté quan hom la segueix com a ideologia. L'autor intertextualitza la parèmia en el sentit habitual, com a argument d'autoritat, i la manipula per descriure la forma de ser de la gent del país amb una força inusitada. Les mesures desinfectants aplicades a la parèmia han funcionat eficaçment.

2. *Qui ho encerta ho endevina* (Farnés, E 97)

No està pas dit, per exemple, que Rusiñol tingui la partida completament perduda. Escriptor relaxat i adormit, desordenat i caòtic, a *si l'encerto l'endevino*, sonàmbul de la ploma, que no resistiria ni una tallada de cabells, té, però, al seu favor la creació de la figura del senyor Esteve.

[*El quadern gris*, 95]

Aquesta parèmia, que ja trobem documentada al *Tirant lo Blanc*, amb la codificació *Si l'encerta, bé està, e si l'erra, partir se n'ha*, és emprada en la conversa actual amb la forma que li ha donat Pla (*si l'encerto l'endevino*), per tant, no es pot parlar de modificació. L'originalitat en l'ús que en fa Pla és deguda a la forma d'inserció en què apareix. És un dels elements que insereix després d'una seriació d'adjectius que tenen com a funció descriure l'estil de Santiago Rusiñol vist per Pla. Els adjectius presenten una disposició gradual i van intensificant a poc a poc la visió negativa de l'estil de Rusiñol, que arriba al clímax, amb la parèmia introduïda com un element més. Justament, aquest ús sintàctic anòmal de la UF és el que provoca el xoc, la novetat, i totes les connotacions significatives de la parèmia es posen al servei de la ironia, el sarcasme (el lector ha de somriure necessàriament). I el clímax es manté gràcies als elements lingüístics posteriors, entre el quals cal destacar una altra unitat fràsica o estilística⁷, si més no, que acaba de reblar el clau: *no resistiria ni una tallada de cabells*.

3. *A Capmany, s'hi fan el naps; / a Cabanes, les carbasses; / a Vilabertran, pebrots, / aubergínies i tomàquets.*

A la taverna de Gervasi, a Plaça Nova, sento que un home diu a un altre, amb un vas de vi blanc a la mà:

A Capmany, s'hi fan el naps;
a Cabanes, les carbasses;
a Vilabertran, pebrots,
aubergínies i tomàquets.

El bodegó que fan aquests versos em dona una deliciosa sensació de fi de primavera, primers d'estiu.

[*El quadern gris*, 122]

Pla utilitza en aquest fragment una cobleta de les anomenades *dites tòpiques*⁸, que es una representació molt pròpia de l'etnocentrisme, però no són privatives del poble

⁷ D'acord amb Josep GUIA (2008), *unitat estilística* (UE) és la combinació de dos o més mots que, configurats formalment con una unitat fràsica (UF), participen, en major o menor mesura, d'alguna de les característiques d'aquestes. Responen bàsicament a una creació pròpia de l'estil d'un autor, d'una escola o d'una època.

⁸ Les dites tòpiques s'han anomenat també refranys geogràfics. Poden aparèixer en forma estricta de parèmia (*A Nules, entra de cara i ix a recules*) o en forma de cobla, com la reportada per Pla. De les dites

català sinó que forma part de les manifestacions de la cultura popular de molts pobles de la Romània. La contextualització de la dita tòpica, en una situació versemblant i un lloc concret, podem interpretar-la com la voluntat de l'autor de recrear escenes de vida quotidiana per donar més realisme al dietari. No obstant la lògica d'aquesta interpretació, el lector ha de somriure enfront de l'analogia irònica que Pla estableix entre els vegetals dels versets i el bodegó (quadre que sol contenir aquesta mena d'elements, considerat generalment de gust dubtós). Comptat i debatut, el significat predominant del fragment és el contrast entre l'ús popular del llenguatge i la transformació creativa a què l'autor el sotmet.

4. *Massa familiaritat fastigueja* (no documentada als diccionaris catalans)⁹

Goethe pot ser admirat per moltes raons. Jo li admiro tant la vida privada com la vida pública. Goethe ha estat bescantat i titllat d'egoista perquè s'evadi del part de les seves amigues i de les agonies i enterraments dels seus amics. Personalment, aquestes actituds no me'l fan pas antipàtic (...). En tots els aspectes, *massa familiaritat fastigueja*.

[*El quadern gris*, 172]

En localitzar aquesta parèmia a *El quadern gris*, vaig tenir una agradable sorpresa. I em preguntava si Pla l'havia presa de la llengua oral o, pel contrari, havia conegut el concepte a través de les seves múltiples lectures. Després d'estudiar la documentació coneguda en català d'aquesta parèmia, podem saber que el concepte apareix a la Bíblia (*Proverbiarum* 25.17) i que la primera codificació catalana, *Massa familiaritat engendra menyspreu*, es troba al *Terç* i al *Dotzè* de Francesc Eiximenis, que l'atribueix a Aristòtil. A més, figura en la traducció cincentista *Flors de Virtuts*, la *Vita Christi* i l'*Espill*. Després hi ha un buit documental de molts anys, si més no, pel que jo he pogut comprovar. El fet que s'hi hagi produït la substitució del sintagma verbal *engendra menyspreu* pel verb *fastigueja*, que acurta la parèmia i la situa en l'ús d'una llengua més actual, i que Pla l'emprí amb tota naturalitat, em decanta a pensar que la pren de l'ús oral. Però encara hi ha més senyals: la inserció de la parèmia mitjançant una expressió evidenciadora de la veritat que conté (*en tots els aspectes*), confirma que estem davant d'una parèmia, que en la llengua col·loquial deu aparèixer en contextos menys complexos. En el fragment que ens ocupa, té funció argumentativa. Pla la cita a manera de conclusió per justificar l'actitud egoista de Goethe amb els amics, que alguns critiquen i ell admira.

5. *Cada casa és un món* (Farnés, C 1448; Alcover–Moll, *món*)

El bany de mar és agradable. Per la Mare de Déu d'agost es produeix el bany de mar més deliciós de l'estiu. Però hi ha en totes aquestes coses una gradació dilatadíssima en la sensibilitat. *Cada persona és un món*. Al meu entendre, el bany de mar és agradable com a sorpresa: per la curiositat que produeix la immersió en un medi diferent, inhabitual.

[*El quadern gris*, 172]

tòpiques o refranys geogràfics, se n'han ocupat autors com Valeri Serra i Boldú, Sebastià Farnés, Joan Amades o Manuel Sanchis Guarner.

⁹ Crida l'atenció que aquesta parèmia no haja estat recollida en la paremiografia catalana contemporània; en canvi, si que va ser intertextualitzada en la literatura medieval com es pot veure a l'estudi diacrònic i documental de Josep GUIA (2008).

La parèmia que ens ocupa apareix documentada a l'Alcover-Moll també amb la variant *home*. Pla l'usa amb el genèric *persona*, molt freqüent també en l'ús d'aquesta parèmia, i el més ajustat al referent que demana el context lingüístic¹⁰. Hi ha un joc estilístic interessant en la intertextualització d'aquesta parèmia tan usual. Observem que Pla, per referir-se al fet que no a tothom li agraden els banys d'estiu, enlaira el to literari: *Però hi ha en totes aquestes coses una gradació dilatadíssima en la sensibilitat*, que va seguit de la parèmia *Cada persona és un món*. L'enunciat literari és parafrasejat per la parèmia popular, l'un és la concreció senzilla, familiar de l'altre.

6. *Cada cosa en son lloc* (Farnés, C 3278)

El senyor Joanola és un senyor oriünd de Palafrugell que té una farmàcia a Barcelona. És un home absolutament puntual. L'horari que impera a casa seva és rígid. Té al mateix temps la mania de projectar sobre les coses d'aquest món l'ordre i la precisió. El seu ideal terrenal és: *un lloc per a cada cosa i cada cosa al seu lloc*.

[*El quadern gris*, 172]

Aquesta parèmia recull el concepte clàssic de l'ordre. Pla l'usa en la descripció del senyor Joanola per emfasitzar el caràcter metòdic d'aquest personatge. Tal com la intertextualitza, reforçada per una segona clàusula, no és només una figura retòrica i una redundància sinó que aporta un nou significat: 'el lloc per a la cosa'. La forma d'inserció *El seu ideal terrenal és...* revela el caràcter de màxima de la parèmia. I, en assignar-la al senyor Joanola mitjançant el possessiu i la ironia, el locutor (Pla) no s'adhereix a l'enunciat gnòmic, ans es distancia plenament.

7. *Pa mudat i vi usat* (Farnés, P 172)

Per altra part, la crema se m'ha aigualit una mica... li ho he de confessar, Ai, trista de mi, quin desastre! I, per acabar-ho d'arreglar, a la taverna que em serveixen el vi, avui precisament l'han canviat... El meu marit sempre diu: «*El pa novat i el vi avesat*».

[*El quadern gris*, 172]

El fragment que ens ocupa forma una seqüència dialogal. La senyora Dolorettes raona amb Josep Pla, a qui ella i el seu marit, el senyor Colomines, han convidat a dinar. En to d'excusa, es lamenta de no haver preparat bé la crema i no haver trobat el vi habitual. La parèmia en boca de la senyora Dolorettes, però atribuïda al seu marit mitjançant la fórmula d'inserció, és l'argument que fa quedar bé, d'una banda el marit 'que te bon gust per al vi'; d'altra, a ella, que ha fet tot el possible perquè fos com d'habitud. La parèmia és una variant de la reportada per Farnés, ben interessant pel contrast entre *novat / avesat*. Pla la devia prendre de l'ús oral.

¹⁰ En un gènere diferent com és el poètic, la parèmia *Cada casa és un món* és intertextualitzada per Vicent Andrés Estellés (CONCA, 2009).

8. *Qui fa un cove, fa un cistell* (Alcover-Moll, *cove*)¹¹

Amb aquesta classe de gent, no hi valen termes mitjans, està entès. S'ha d'esperar la producció d'un fent important, d'una malifeta que valgui la pena, i, una vegada constatada, tirar al dret, fins al final. Ja li deia fa una estona: *qui fa un cove fa un cistell*.

[*El quadern gris*, 254]

La parèmia que ens ocupa ja ha aparegut al començament d'aquest relat, dita pel mateix personatge, el senyor Roca. En aquesta seqüència també dialogal, el Senyor Roca aconsella el senyor Colomina que actuï sibil·linament amb el dependent. I per reforçar la seva raó torna a repetir la mateixa parèmia que ja havia esmentat al principi del seu parlament.

9. *Qui la fa, la paga* (Alcover-Moll, *pagar*)

És un error al meu entendre, evitar, en virtut d'un fals sentimentalisme, que les coses segueixin el seu curs, que els homes es manifestin tal com són. És l'única manera d'obtenir que *qui la fa la pagui*.

[*El quadern gris*, 254]

El concepte d'aquesta parèmia ve dels clàssics, probablement d'una màxima jurídica llatina. I està molt documentada en català des de Francesc Eiximenis (Guia, 2008). El fragment que analitzem pertany al torn de conversa corresponent al senyor Roca, que, com ha fet amb l'anterior, es val de l'argument d'autoritat i la reforça amb una inserció d'abast totalitzador (*és l'única manera de*) per tal de convèncer els seus veïns que deixin robar al dependent petites quantitats fins que n'arribi a grans i puguin condemnar-lo per lladre (*que la pagui*).

10. *Vox populi, vox Dei* (Farnés, V 711)

Què hem de fer? Què és més adequat i plausible, el *vox populi, vox Dei*, o el *vox populi, vox stultorum*?

[*El quadern gris*, 284]

Josep Pla, en l'exemple que analitzem, ha partit de la coneguda màxima llatina i l'ha sotmesa a examen. Ha implicat el lector mitjançant la interrogació retòrica i el díctic explícit (primera persona plural) i l'ha predisposat a acceptar el segon terme de la disjunció (*veu del poble, veu estúpida*). La subversió del significat s'ha proposat com a reflexió, gràcies a la interrogació retòrica. Ben mirat, aquest és un dels artificis retòrics més emprats per Fuster en la construcció dels seus aforismes de creació. I aquest de Josep Pla és un més dels que va intercalant en la seva magna obra.

¹¹ Sebastià FARNÉS reporta diverses variants d'aquesta parèmia (C 3611, C 3612, C 3613, C 3614) amb molta documentació en català. També el documenta en llatí (*Unum qui textit calatum, fas taexere centum*), en portugués (*Cesteiro que faz hum cesto farà cento*), castellà (*Quién hace un cesto, hace ciento*) i francès (*Qui fait un pot, fait bien une poël*).

11. *La nit porta consell* (Farnés, N 332)¹²

La nit —que sovint no *porta consell*— ens encamina a la casa de senyorettes de la vila, a la Maison Tellier. Com que som gent important —amb nosaltres ve el senyor Girbal—, entrem per la porta excusada.

[*El quadern gris*, 294]

En identificar aquesta parèmia intertextualitzada per Pla, em vaig sorprendre gratament, perquè només l'havia trobada intertextualitzada al *Llibre dels fets*, en boca de Jaume I. Semblava que el proverbi, provinent del llatí i present en altres llengües, com ara el francès, s'havia perdut per al català com aigua que s'escola. I, de sobte, Pla el tornava a fer brollar de manera natural, com qui no fa la cosa, modificant-ne creativament el significat. Feia del proverbi quasi un antiproverbi. En el text de Pla la parèmia s'il·lumina amb un significat gairebé antitètic, que funciona a manera de falca exculpàtoria de la visita al prostíbul.

12. *Quan el dia creix, el fred neix* (Farnés, D 870)¹³

2 de gener. — Fa fred. Cada any passa el mateix: *quan el dia creix, el fred neix*.

[*El quadern gris*, 370]

Així es pot arribar fins al desembre avançat. Quan arriba aquesta època, no hi ha res a fer. L'observació és exactíssima: *quan el dia creix, el fred neix*.

[*El quadern gris*, 706]

Es tracta d'un refrany del calendari meteorològic, que al·ludeix al fred que es deixa sentir durant el mes de gener, mentre va allargant el dia. L'autor el reporta dues vegades: la primera, per expressar el fred que tenen a l'Empordà el dia 2 de gener; la segona, per fer una observació, de Barcelona estant, sobre l'evolució del clima des del 2 d'octubre fins a primers de gener. La parèmia és assumida les dues vegades per la veu de l'autor que, alhora, emfasitza el valor de veritat amb les formes d'inserció (*cada any passa el mateix* i *l'observació és exactíssima*). No hi ha dubte que devia formar part de la competència paremiològica de Josep Pla.

13. *Molta fressa i poca endreça* (Farnés, F 1621; Alcover-Moll, *endreça*)

El garbí és un vent africà, turbulent, ratxós, humit, tèrbol, *molta fressa i poca endreça*. El gregal és un vent més acadèmic. Ha passat per Grècia i per Itàlia i ha tocat, abans d'arribar ací, formes divines —per mi tan llunyanes.

[*El quadern gris*, 562]

El significat d'aquesta parèmia segons Alcover-Moll és el següent: «es diu quan trona molt i no arriba a ploure, o quan es fa molt de soroll o preparatiu i no es fa res de profit (Empordà, Vallès, Pla d'Urgell)». Pla descriu dos vents del seu Empordà: El garbí, servint-se de quatre adjectius que van sumant nous significats, per cloure, sense cap mena d'inserció (no hi cal) amb la parèmia popular (amb el significat de la primera accepció) que devia ser habitual de pronunciar en situacions semblants. I, per contrast,

¹² Sebastià Farnés reporta documentació d'aquest proverbi en llatí, català, francès i occità.

¹³ Miguel CORREAS i José E. GARGALLO (2003: 39) documenten: *Pels Reis, el dia creix i el fred neix* (Joan Amades) i *Pels Reis, lo temps creix i el fred neix* (Sanchis Guarner).

el gregal, a qui defineix amb adjectius inusitats, que el connoten de culte. El conjunt és d'una naturalitat elegant i original.

Les parèmies en *Diccionari per a ociosos*

En primer lloc, cal dir que *El quadern gris* i *Diccionari per a ociosos* són dues obres molt diferents en intenció i extensió, a banda d'altres consideracions literàries i textuais. Però el fet que totes dues pertanyin al gènere assaig i que els seus autors hagin compartit idees sobre l'estil literari, en justifiquen la tria i la comparació. En segon lloc, he de recordar que, en aquesta anàlisi, només he tingut en compte les parèmies i alguna UF pròxima, la resta del corpus fràsic queda pendent per a un altre treball.

1. *Qui estigui lliure de pecat que tiri la primera pedra* (no la reporten Farnés ni Alcover-Moll)

No és infreqüent que un individu depravat —diguem-ne «depravat»— s'indigni davant la depravació del seu veí. Allò de «qui estigui sense pecat que sigui el primer a tirar-li la pedra» és una de les recomanacions cristianes menys acatades. Hipocresia? Potser, en part, sí.

[*Diccionari per a ociosos*, 65]

Aquesta sentència és atribuïda a Crist en la paràbola de la lapidació de la dona pecadora. Se sol posar com a exemple sempre que s'acusa algú d'un fet la responsabilitat del qual s'amaga darrere dels qui acusen. És de les frases cèlebres que s'ha repetit molt en els usos col·loquials sense citar-ne l'autoria, però no ha acabat mai de perdre l'al·lusió al text evangèlic. Potser és la raó que ha evitat que figuri als diccionaris. Fuster parla justament dels qui acusen quan tenen motius de ser-ne els acusats i ho exemplifica amb la parèmia, que introdueix amb la fórmula d'inserció popular (allò de...). A continuació, ironitza que, en part per la hipocresia, és una de les «recomanacions cristianes» menys seguides.

2. *Qui no està amb mi està contra mi* (no la reporten Farnés ni Alcover-Moll)

La postura d'Erasme de Rotterdam era, però, insostenible (...) no es decantava ni pels uns ni pels altres (...). Ells no conceben els termes de la qüestió religiosa del moment sinó en una fórmula primària, expeditiva, el «*qui no està amb mi, està contra mi*» traduït al vocabulari pràctic de la política.

[*Diccionari per a ociosos*, 71]

Es tracta, com l'anterior, d'una sentència evangèlica, atribuïda també a Crist. En el fragment que analitzem, l'autor la utilitza com a exemple per definir la ideologia que ortodoxos i reformistes ostentaven i el perill que corria Erasme per aquesta causa. Fuster la introdueix sense forma d'inserció explícita, sinó lligant-la a la sintaxi de l'oració on l'insereix i qualificant-la de «fórmula primària i expeditiva» i de «vocabulari pràctic de la política».

3. *Si els deixen parlar no els pengem* (no figura en diccionaris ni compendis)

I és curiós que, com s'esdevé sempre, *si els deixen parlar no els pengem*. El lector anacrònic esgrimeix, per justificar-se, raons d'indiscutible envergadura.

[*Diccionari per a ociosos*, 96]

Fuster intertextualitza aquesta parèmia per descriure una faceta del caràcter d'aquells que, sense tenir raó, parlen i parlen com si la tinguessin. És el mateix significat habitual amb què s'usa en el registre col·loquial. El lema d'aquesta entrada en *Diccionari per a Ociosos* és «lectura». I l'assagista descriu aquelles persones que no llegeixen mai autors actuals, però que volen argumentar-ho amb consideracions «cultes». S'esdevé, una vegada més, la intertextualització de la parèmia d'anar per casa al costat de les frases mudades per la retòrica, que reforcen encara més el significat contextual. D'altra banda, l'estructura condicional de la parèmia, n'ha permès la inserció dins l'oració com a clàusula completiva, de manera que no s'hi ha hagut de forçar gens la sintaxi i la fórmula d'inserció (*com s'esdevé sempre*) s'hi ha introduït com un simple incís.

4. *Ars longa, vita brevis* (no la reporta Farnés ni Alcover-Moll)¹⁴

Es referiran, sens dubte, a les dimensions, fabuloses, del patrimoni cultural de què som, és clar, hereus, el qual sol·licita la nostra atenció amb el peremptori «*ars longa, vita brevis*» entès d'una manera molt estranya.

[*Diccionari per a ociosos*, 96]

Aquest fragment enllaça amb l'anterior i explica allò de *si els deixen parlar no els pengem*. L'assagista es desmarca d'aquest tipus de lectors, a qui atribueix l'argument reportat, que es sosté amb el pilar de la citació clàssica, però «entesa d'una manera molt estranya». També, en aquesta ocasió, veiem com integra la parèmia a la sintaxi de l'oració de manera fluïda, talment formant part del sintagma preposicional, del qual la parèmia és el nucli. Fuster dedica un aforisme a subvertir el concepte del proverbi clàssic:

Potser contra el que diu el clàssic, l'art és curt, i la vida, si no llarga, relativament llarga.

[*Consells, proverbis i insolències*, 146]

5. *Donar garses per perdiu* (Farnés, G 245)¹⁵

Podríem creure que llavors —l'Edat Mitjana, per exemple— l'escriptor jugava amb avantatge: culte dins una societat que no ho era tant, tenia al seu abast un text que desconeixien els seus lectors, de manera que pràcticament podia *donar garsa per perdiu* i fer passar per seves unes pàgines que els altres ignoraven que fossin d'altri.

[*Diccionari per a ociosos*, 139]

Ací l'assagista parla del *Plagi*, un tema literari que ha estat font de preocupació tant de Fuster com de Pla. La unitat fràsica (en aquest cas es tracta d'una locució verbal), configurada amb metàfores de la vida quotidiana, s'aplica en aquest context a allò que podia fer l'escriptor medieval, i que va seguit d'una paràfrasi ben explícita «fer passar per seves unes pàgines que els altres ignoraven que fossin d'altri».

¹⁴ D'acord amb V. J. HERRERO (1992), aquesta parèmia figura com a primer aforisme d'Hipòcrates. El concepte s'ha codificat en català en metàfores humorístiques: *El ciri és curt i la processó llarga*.

¹⁵ FARNÉS la documenta en espanyol (*Dar gato por liebre*) i en francès (*Prendre des vessies pour des lanternes*)

6. *Nihil novum sub sole* (Farnés, N 497)

André Gide, que no era inclinat als optimismes idiotes, ho puntualitzà: «Tot està ja dit; però, com que ningú no escolta, cal tornar-ho a dir». La tediosa displicència de l'Eclesiasta —*nihil novum sub sole*— hi queda redimida.

[*Diccionari per a ociosos*, 142]

Fuster parteix d'una frase d'André Gide. La frase és un recreació de la sentència bíblica, aplicada a la literatura, que justifica de manera intel·ligent, la repetició. Fuster s'identifica totalment amb l'escriptor francès, alhora que cita la font utilitzada per Gide i es distància de la pretensió de la sentència llatina procedent de l'Eclesiastés, 1.9 (que qualifica de «la tediosa displicència de l'Eclesiasta»). El significat de *Nihil novum sub sole*: 'denota que tot ja ha existit abans'.

7. *Perdre el món de vista* (Espinal, *ofuscar-se*)

Don Quixot va pel món amb els ulls —o el cap— intoxicats d'il·lusió, i això era la forma més segura de *perdre el món de vista*, com sol dir-se. No veia allò que tenia davant del nas, sinó el que li dictava la imaginació o la voluntat.

[*Diccionari per a ociosos*, 146]

Don Quixot, els quixots, *perden el món de vista*: Ulisses és el perfecte realista, un estrateg enginyós que no podria negligir ni el més petit detall de la realitat que l'envolta.

[*Diccionari per a ociosos*, 147]

Aquests dos fragments pertanyen a l'entrada *Quixotisme*. En el primer cas, l'autor usa la locució verbal per manifestar la conseqüència lògica que derivarà de les al·lucinacions del personatge. Observem que la locució verbal va precedida d'un modalitzador emfàtic (*la forma més segura*) i seguida d'una fórmula metalingüística, al·lusiva a la polifonia de la UF (*com sol dir-se*). Aquesta particularitat l'aproxima a l'ús propi de la parèmia. La segona referència funciona com a element definidor de *quixot*.

8. *Perdre / matar / passar / aprofitar el temps* (Espinal, *entretenir-se, esmerçar*)

L'efecte que fan [els rellotges] és més penetrant i esmolat que no el que poguessin fer antany les frases àrdues dels rellotges de sol. Amb el temps, l'home d'avui fa el que feia l'home d'abans: *aprofitar-lo, perdre'l, matar-lo, passar-lo*.

[*Diccionari per a ociosos*, 150]

Encara que les UFs que figuren en aquest fragment no són parèmies, sinó col·locacions, he cregut convenient de reportar-les perquè denoten l'interès de Joan Fuster pel joc verbal i les connotacions estilístiques que contenen les UFs. Fuster busca la complicitat amb el lector. I aquest recurs és d'eficàcia provada i experimentada en els seus proverbis de creació:

«*Matar el temps...*» Aquesta expressió és tot un programa: ens proposa el temps com un enemic. I potser no hi ha altre camí de salvació.

[*Consells, proverbis i insolències*, 50]

Jugar és, sempre, perdre —si més no— *el temps*.

[*Consells, proverbis i insolències*, 59]

9. *Així ho hem trobat i així ho deixarem*

No entrarem, ací i ara, a dilucidar l'abast que el vocable *ridícul* té o ha lícitament de tenir (...) No hi ha dubte que, en la pràctica, tothom està persuadit —tothom, en un moment o altre, *ridícul* perquè no ho pot eludir— de la ridícula de la situació. «*Així ho hem trobat i així ho deixarem*», és el comentari de Pla.

[*Diccionari per a ociosos*, 168]

Aquest fragment que pertany a l'entrada *Sexe* m'ha semblat interessant, perquè atribueix la citació de caràcter sentenciós a Josep Pla. Una mica més amunt, Fuster ja ha fet esment a l'autor, que en un dels seu llibres citava Lord Chesterfield sobre la incidència carnal: «*The pleasure is momentary; the cost is exorbitant; the position is ridiculous*». Fuster agraeix la citació a Pla i acaba fent-li un reconeixement, mitjançant la fórmula d'inserció metalingüística postposada, amb què li atribueix la responsabilitat de l'enunciat parèmic.

10. *Més val casar-se que cremar-se* (Farnés C 1759)¹⁶

Però hi ha la necessitat de la procreació, i hi ha la necessitat d'un *remedium concupiscentiae*: el matrimoni les satisfarà. És tot el que el sexe aconsegueix en la valoració de l'Església. Només dins el matrimoni —mal menor— queda redimit. «*Més val casar-se que abrusar-se*», precisa Sant Pau.

[*Diccionari per a ociosos*, 170]

L'assagista continua tractant el tema del sexe. Ara la revisió toca del costat de l'església. El sintagma en llatí reforça la posició utilitària del cristianisme sobre el matrimoni. La parèmia, reforçada per la fórmula d'inserció postposada, és l'argument d'autoritat que confirma la veracitat del raonament. Quant al significat metafòric de la parèmia, convé remarcar que, en comparar el matrimoni amb l'acció extrema de cremar-se (o abrusar-se), la imatge del matrimoni és càrrega de connotacions negatives. I el «val més» que la precedeix, només aconsegueix atenuar mínimament la distància entre els dos termes comparats. Respecte de la forma d'inserció, observem, com en el cas anterior que, primer, apareix la parèmia i, després la fórmula d'inserció amb atribució d'autor.

11. *Cualquier tiempo pasado fue mejor*

En la llengua dels nostres veïns, Jorge Manrique va llegar a la posteritat un parell de breus línies definitives, i a força de ser repetides i divulgades han passat a tenir un valor gairebé d'estricta paremiologia, com si haguessin sortit de la boca anònima del poble, de la tradició. Em sembla que no caldria ni citar-les: són allò de

Qualquiera tiempo pasado
fue mejor.

[*Diccionari per a ociosos*, 194]

¹⁶ D'acord amb la documentació reportada per GUIA (2008) aquesta parèmia apareix en Sant Pau, *Epístola als Corintis*. La *Bíblia de Montserrat* la trasllada amb la codificació *Més val casar-se que cremar-se*. En català medieval Francesc Eiximenis fa una referència al concepte i l'*Espill* la intertextualitza entre el seus versos: *Més val casar / que no cremar*. La forma emprada per Joan Fuster amb el verb *abrusar* és una variant segurament poc documentada.

La referència als dos versos de les famoses *Coplas* de Jorge Manrique, que Fuster hi reporta, m'ha semblat interessant per l'agudesia de l'assagista a l'hora d'avaluar el procediment pel qual uns versos —o una frase, tant s'hi val— passen a tenir un valor «d'estricta paremiologia». A més a més de l'encetada observació, Fuster reporta la citació com a pretext per a reflexionar sobre el contingut «apodíctic» de la frase, una vegada deslliurada dels matisos contextuals que li va conferir l'autor. I així, Fuster s'interroga i interroga el lector: «Perquè, tot ben garbellat, ¿és que qualsevol «temps passat» va ser «millor» que el nostre?».

12. *Sempre han tingut bec les oques* (Farnés, B 597)

I tanmateix... Hi hagué un erudit català que va recollir i publicar una rica sèrie de documents medievals, tots ells testimoni d'esdeveniments crapulosos, i posà a la col·lecció un títol de saboroses resonàncies folklòriques: «*Sempre han tingut bec les oques*». I en efecte: les oques sempre han tingut bec i els homes sempre han tingut el mateixos «defectes».

[*Diccionari per a ociosos*, 195]

En el darrer exemple que analitzarem, la parèmia és reportada en tant que constitueix el títol del llibre que Fuster ha citat, atribuït a un erudit català¹⁷. Fuster presenta aquest títol atenent —en la justa mesura— les resonàncies populars de la parèmia. I una vegada presentat, el reprèn emfàticament gràcies al marcador textual «en efecte», destacant la veritat de la parèmia i, per tant, la de l'aplicació metafòrica restrictiva que Fuster en fa: «els homes sempre han tingut els mateixos «defectes». El significat d'aquesta parèmia és 'en tots els llocs i sempre han passat les mateixes coses'.

Troblem de nou la parèmia que ens ocupa en els aforismes de Fuster. Es tracta d'una aplicació, ara no restrictiva, del significat genèric que acabem de definir.

Sempre han tingut bec les oques. Les èpoques que hom sol qualificar de profundament depravades només superen les altres en una depravació: la franquesa.

[*Consells, proverbis i insolències*, 59]

Conclusions

La lectura i localització d'UFs en les obres citades i l'anàlisi contextualitzada de cada parèmia em permeten confirmar algunes qüestions que havia plantejat com a hipòtesi en la introducció.

En primer lloc, l'ús de les parèmies respon a una voluntat d'estil. Josep Pla i Joan Fuster són artífex que treballen amb materials lingüístics quotidians (lèxic, unitats fràsiques, expressions familiars...) i cultes (metàfores, analogies, intertextualitat...), amb els quals van teixint una sintaxi discursiva de forma àgil, però de profunditat densa. Per això, en el discurs assagístic dels autors que estudiem l'estil són les idees i les idees són l'estil. Ho hem vist, per exemple, quan Pla modifica creativament una parèmia per connotar una ideologia; defineix irònicament la forma d'escriure d'un personatge amb un refrany; parafraseja amb la parèmia una frase literària —«massa mudada» , com ell diria. Fuster, al seu torn, reporta les sentències evangèliques o bíbliques o la parèmia vulgar lligades a la ideologia que sustenten, ara usades amb intenció irònica ara com

¹⁷ L'erudit a qui fa referència Fuster va ser Joaquim Miret i Sans que efectivament va publicar el llibre citat.

argument que confirma el propi raonament; aprofita la locució per descriure la bogeria; emprà el refrany per definir formes d'actuar o de ser, etc. I l'un i l'altre utilitzen l'estructura per crear els seus propis aforismes. Però ací marcaré una diferència. Fuster sol inserir UFs en els seus aforismes per subvertir-les, com a pretext per plantejar una idea, sotmetre-les a examen, provocar la ironia, etc.

En segon lloc, les parèmies i la resta d'unitats fràsiques d'una llengua, pel fet que comporten un sentiment de pertinença, d'identitat cultural entre els parlants, quan apareixen en el discurs, creen complicitats, sobreentesos, emotivitat... Aquestes qualitats no passaven desapercebudes als dos assagistes que buscaven la manera d'expressar idees en llibertat i de fer-se llegir en català pels seus contemporanis, malauradament poc acostumats a llegir en la pròpia llengua. Així doncs, Pla blasmava les unitats fràsiques però les va dedicar molt d'espai i moments genials en la seva obra, fins i tot, com a motiu popular i afectiu; Fuster les lloava, però les tractava com a idees que cal despullar, veure'n la bondat o la maldat, comprovar-ne la utilitat. I l'un i l'altre s'aproximaven al lector conversant amb naturalitat, convidant-lo a pensar, seduïnt-lo.

Bibliografia

- ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols. Palma: Moll, 1926-1962.
- CASTELLET, Josep M. *Josep Pla o la raó narrativa*. Barcelona: Destino, 1978.
- CONCA, Maria, GUIA, Josep. *Els primers reculls de proverbis catalans*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- CONCA, Maria. «Identificació i anàlisi textual d'unitats fràsiques en l'obra poètica de Vicent Andrés Estellés». *Actes del XIV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Budapest, setembre 2006). Barcelona: PAM, 2009, vol. 2, ps. 137-150.
- CORPAS, Gloria. *Manual de fraseologia espanyola*. Madrid: Gredos, 1998.
- CORREAS, Miguel, GARGALLO, José Enrique. *Calendario romance de refranes*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 2003.
- COSERIU, Eugenio. *Principios de semántica estructural*. Madrid: Gredos, 1986, 2a edició.
- ESPINAL, Maria Teresa. *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Servei de publicacions; Publicacions de la Universitat de València; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.
- FARNÉS, Sebastià. *Paremiologia catalana comparada*, 8 vols., a cura J. Vidal Alcover, M. Sunyer i J. L. Savall. Barcelona: Columna, 1992-1999.
- FUSTER, Joan (1964): *Diccionari per a ociosos*, Barcelona, Edicions 62, 1982.
- FUSTER, Joan. *Consells, Proverbis i insolències*. Barcelona: Editorial A. C., 1968.
- GUIA, Josep. *Principis teòrics i metodològics per a l'estudi de les unitats fràsiques en textos versificats. Anàlisi fraseològica de l'Espill*. Tesi doctoral. València: Universitat de València, 2008.
- HERRERO, Víctor-José. *Diccionario de expresiones y frases latinas*. Madrid: Gredos, 1992, 3a edició.
- PLA, Josep. *El quadern gris*. Barcelona: Destino, 2009, 3a edició.
- PLA, Xavier. *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*. Barcelona: Quaderns Crema, 1997.
- SALVADOR, Vicent. *Fuster o l'estratègia del centaure*. València: Edicions del Bullent, 1994.